

RAQAMLI IJTIMOIIY HIMOYA SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODOLOGIYASI

Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti

marufaliyev5955@gmail.com

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalarning ijtimoiy siyosatga jadal joriy etilishi ijtimoiy himoya tizimlarining ishlash mexanizmlarini tubdan o'zgartirib, ijtimoiy yordamlarni manzilli, shaffof va tezkor yetkazish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining real samaradorligini aniqlash va baholash masalasi ilmiy-metodologik jihatdan yetarlicha yoritilmagan. Mazkur maqolada raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholashga qaratilgan kompleks metodologik yondashuv ishlab chiqiladi. Tadqiqotda tizimli va jarayonli yondashuv asosida raqamli yetkazib berish zanjiri elementlari — identifikatsiya, ijtimoiy reyestr, ehtiyojni baholash, qaror qabul qilish, G2P to'lovlar va monitoring jarayonlari qamrab olinadi. Samaradorlikni baholash uchun samaradorlik, natijadorlik, qamrov va inklyuzivlik, shaffoflik, to'lov tizimi samaradorligi hamda foydalanuvchi tajribasini aks ettiruvchi mezon va indikatorlar tizimi taklif etiladi. Taklif etilgan metodologiya O'zbekiston sharoitida raqamli ijtimoiy himoya tizimini baholash, zaif jihatlarini aniqlash va uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: raqamli ijtimoiy himoya, samaradorlikni baholash, baholash metodologiyasi, ijtimoiy reyestr, raqamli yetkazib berish zanjiri, G2P to'lovlar, SPIS va MIS, qamrov va inklyuzivlik, shaffoflik

Abstract: The rapid introduction of digital technologies into social policy has fundamentally transformed the functioning mechanisms of social protection systems, expanding opportunities for delivering social assistance in a more targeted, transparent, and timely manner. At the same time, the issue of identifying and assessing the real effectiveness of digital social protection systems remains insufficiently explored from

a scientific and methodological perspective. This article develops a comprehensive methodological approach to evaluating the effectiveness of digital social protection. The study applies a systemic and process-based approach, covering key elements of the digital delivery chain, including identification, social registries, needs assessment, decision-making, government-to-person (G2P) payments, and monitoring processes. To assess effectiveness, a system of criteria and indicators is proposed that reflects efficiency, effectiveness, coverage and inclusiveness, transparency, payment system performance, and user experience. The proposed methodology enables the development of scientifically grounded conclusions for evaluating digital social protection systems, identifying their weaknesses, and improving their performance in the context of Uzbekistan.

Keywords: digital social protection, efficiency assessment, evaluation methodology, social registry, digital delivery chain, government-to-person (G2P) payments, social protection information systems (SPIS), management information systems (MIS), coverage and inclusiveness, transparency

KIRISH

So‘nggi o‘n yilliklarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi davlat boshqaruvi tizimlari, xususan ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya sohasida tub institutsional o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. An’anaviy tarzda qo‘lda boshqariladigan, qog‘oz hujjatlar va subyektiv qarorlarga tayanib ishlagan ijtimoiy yordam mexanizmlari o‘rnini bosqichma-bosqich raqamli reyestrlar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari, elektron to‘lovlar va real vaqt rejimidagi monitoring vositalari egallab bormoqda. Ushbu jarayon ijtimoiy himoya tizimlarini yanada manzilli, shaffof va tezkor qilish, davlat byudjeti mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniq aniqlash imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamli ijtimoiy himoya tizimlari kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy tengsizlikni yumshatish va ijtimoiy adolatni ta’minlashda muhim instrument sifatida qaralmoqda. Jahon banki, Xalqaro mehnat

tashkiloti, UNICEF va boshqa nufuzli xalqaro institutlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy himoya tizimlarining raqamlashtirilishi ma'muriy xarajatlarni kamaytirish, xatoliklar va suiiste'molliklarni qisqartirish hamda ijtimoiy yordamlarni aholiga tez yetkazib berish imkonini berishi ta'kidlanadi. Ayniqsa, raqamli identifikatsiya tizimlari, yagona ijtimoiy reyestrlar va government-to-person (G2P) to'lov mexanizmlarining joriy etilishi ijtimoiy yordamlarning aniqligi va qamrovini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni ijtimoiy himoya tizimiga joriy etishning o'zi avtomatik tarzda yuqori samaradorlikni ta'minlamaydi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ayrim mamlakatlarda raqamlashtirish jarayoni yetarli darajada puxta rejalashtirilmaganligi, institutlararo integratsiyaning sustligi yoki raqamli tafovutning yuqoriligi sababli kutilgan ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishilmayapti. Shu bois, raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining real samaradorligini aniqlash, ularning kuchli va zaif jihatlarini ilmiy asosda baholash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarning aksariyati raqamli ijtimoiy himoyaning alohida elementlariga, masalan, ijtimoiy reyestrlar, elektron to'lovlar yoki ma'lumotlar bazalariga qaratilgan. Biroq ijtimoiy himoya tizimini yaxlit mexanizm sifatida ko'rib, uning samaradorligini kompleks metodologiya asosida baholash masalasi yetarlicha yoritilmagan. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini o'lchash uchun moslashtirilgan indikatorlar tizimi va baholash dizaynlariga bo'lgan ehtiyoj yuqori.

O'zbekiston misolida ham ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Yagona ijtimoiy reyestrning joriy etilishi, proaktiv nafaqa mexanizmlarining shakllanishi, banklar orqali raqamli to'lovlarning kengaytirilishi va mahalla institutining raqamli platformalar bilan integratsiyasi ushbu sohadagi muhim islohotlar hisoblanadi. Biroq mazkur islohotlarning qanchalik samarali ekanligini aniqlash, ularning aholi turmush darajasi va ijtimoiy himoya qamroviga real ta'sirini baholash ilmiy yondashuvni talab

etadi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston sharoitida raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholashga mos metodologik asoslarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biridir.

Raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholash metodologiyasi faqatgina texnologik infratuzilmani tahlil qilish bilan cheklanib qolmasligi lozim. U ijtimoiy yordamlarni yetkazib berish jarayonining barcha bosqichlarini, ya'ni aholini identifikatsiya qilishdan tortib, ijtimoiy yordamni tayinlash, to'lash va monitoring qilishgacha bo'lgan uzluksiz zanjirni qamrab olishi zarur. Bunda tizim darajasidagi institutlararo muvofiqlik, jarayon darajasidagi tezkorlik va aniqlik hamda natija darajasidagi ijtimoiy ta'sir birgalikda baholanishi lozim.

Mazkur maqolaning maqsadi raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholash uchun ilmiy asoslangan, tizimli va jarayonli yondashuvga tayangan metodologiyani ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida raqamli yetkazib berish zanjiri asosida baholash mezonlari va indikatorlar tizimi shakllantiriladi hamda ularning O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, davlat ijtimoiy siyosatini yanada samarali tashkil etish va kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Raqamli ijtimoiy himoya tizimlari samaradorligini baholash masalasi so'nggi yillarda xalqaro ilmiy adabiyotlar va amaliy siyosiy hujjatlarda tobora muhim o'rin egallamoqda. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar asosan ijtimoiy himoya tizimlarining raqamli transformatsiyasi, ijtimoiy yordamlarni yetkazib berish mexanizmlarini takomillashtirish hamda davlat xarajatlari samaradorligini oshirish bilan bog'liq masalalarga qaratilgan. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholashga oid yondashuvlar ko'proq fragmentar xarakterga ega bo'lib, kompleks metodologik model yetarli darajada shakllanmagan.

Jahon banki tadqiqotlarida raqamli ijtimoiy himoya tizimlari “digital delivery systems” konsepsiyasi doirasida tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvda ijtimoiy himoya samaradorligi raqamli identifikatsiya, ijtimoiy reyestrlar, ehtiyojni baholash mexanizmlari, to‘lov tizimlari va monitoring o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik orqali izohlanadi. Jahon banki mualliflari samaradorlikni asosan ma‘muriy xarajatlarni qisqartirish, to‘lovlar tezkorligini oshirish va noto‘g‘ri targeting holatlarini kamaytirish orqali baholashni taklif etadi. Biroq ushbu tadqiqotlarda metodologik yondashuv ko‘proq amaliy tavsiyalar shaklida bo‘lib, ilmiy baholash dizaynlarining chuqur asoslanishi cheklangan.

Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli ijtimoiy himoya tizimlari ijtimoiy adolat, inklyuzivlik va universal qamrov nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. ILO yondashuvida raqamlashtirish ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, yangi risklarni ham yuzaga keltirishi mumkinligi ta‘kidlanadi. Jumladan, raqamli tafovut, ma‘lumotlarga kirishdagi tengsizlik va ayrim ijtimoiy guruhlarining tizimdan chetda qolib ketish xavfi samaradorlikni baholashda alohida e‘tiborga olinishi lozim bo‘lgan omillar sifatida ko‘rsatiladi. Ushbu yondashuv metodologik jihatdan muhim bo‘lsa-da, u ko‘proq normativ va konseptual xarakterga ega.

UNICEF tadqiqotlarida esa ijtimoiy himoya axborot tizimlari (SPIS va MIS) samaradorligini baholash masalalari markaziy o‘rin tutadi. Mazkur tadqiqotlarda ma‘lumotlar sifati, tizimlararo integratsiya va real vaqt rejimidagi monitoring imkoniyatlari samaradorlikning muhim mezonlari sifatida qaraladi. UNICEF yondashuvi raqamli ijtimoiy himoya tizimlarini boshqaruv sifati va institutlararo muvofiqlik orqali baholashga imkon beradi. Biroq ushbu ishlar ham asosan texnik va boshqaruv jihatlariga e‘tibor qaratib, ijtimoiy natijalar bilan bog‘liq indikatorlarni cheklangan darajada qamrab oladi.

Ilmiy maqolalar va empirik tadqiqotlarda G2P to‘lovlarining raqamlashtirilishi ijtimoiy himoya samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida ko‘riladi. Tadqiqotchilar elektron to‘lovlar tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi, korrupsiya

xavfini pasaytirishi va aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirishini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, to'lov tizimlari samaradorligini baholash ko'pincha moliyaviy ko'rsatkichlar bilan cheklanib, ijtimoiy ta'sir va foydalanuvchi tajribasi yetarlicha hisobga olinmaydi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholash bo'yicha mavjud yondashuvlar muhim ilmiy va amaliy asos yaratgan bo'lsa-da, ular ko'pincha alohida elementlar yoki funksional jihatlar doirasida chegaralanib qolmoqda. Shu sababli tizim, jarayon va natija darajalarini birlashtirgan kompleks metodologik yondashuvni ishlab chiqish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur tadqiqotda raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholash uchun tizimli va jarayonli yondashuv qo'llanildi. Metodologiyaning asosida ijtimoiy himoya tizimini yagona uzluksiz mexanizm sifatida ko'rish tamoyili yotadi. Tadqiqot obyekti sifatida raqamli ijtimoiy himoya tizimining asosiy funksional bo'g'inlari, ya'ni aholini identifikatsiya qilish, ijtimoiy reyestrqa kiritish, ehtiyojni baholash, qaror qabul qilish, G2P to'lovlarni amalga oshirish va monitoring jarayonlari tanlab olindi.

Tadqiqotda birinchi navbatda tizim darajasidagi tahlil amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda raqamli infratuzilma, institutlararo integratsiya va axborot tizimlarining o'zaro muvofiqligi baholanadi. Ikkinchi bosqichda jarayon darajasidagi tahlil olib borilib, ijtimoiy yordamlarni tayinlash va yetkazib berish jarayonlarining tezkorligi, aniqligi va avtomatlashtirish darajasi o'rganiladi. Uchinchi bosqichda esa natija darajasidagi tahlil asosida qamrov, inklyuzivlik, shaffoflik va foydalanuvchi qoniqishi baholanadi.

Metodologiyada miqdoriy va sifat tahlil usullarining uyg'unligi ta'minlanadi. Miqdoriy tahlil doirasida ma'muriy statistika, MIS va SPIS log-ma'lumotlari, bank va to'lov tizimlari statistikasi qo'llaniladi. Sifat tahlilida esa so'rovnomalar, intervyular va fokus-guruhlar natijalaridan foydalaniladi. Bundan tashqari, raqamli transformatsiyadan oldingi va keyingi davrlarni taqqoslash imkonini beruvchi before/after tahlil hamda hududlar kesimida difference-in-differences usulidan foydalanish nazarda tutiladi.

Mazkur metodologik yondashuv raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini chuqur va har tomonlama baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ijtimoiy siyosatni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

NATIJALAR

Mazkur bo'limda taklif etilgan metodologiya asosida raqamli ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini baholash natijalari keltiriladi. Tahlillar O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan shartli-empirik ma'lumotlar, ochiq statistik ko'rsatkichlar, xalqaro tashkilotlar metodik tavsiyalari hamda raqamli tizimlar joriy etilishidan oldingi va keyingi holatlarni qiyosiy baholash mantiqiga tayangan holda amalga oshirildi. Natijalar tizim, jarayon va natija darajalari kesimida yoritiladi.

Birinchi navbatda tizim darajasidagi samaradorlik natijalari tahlil qilindi. Raqamli ijtimoiy himoya tizimi joriy etilishidan oldin ijtimoiy yordamlarni boshqarish bir nechta alohida ma'lumotlar bazalari va idoralararo qo'lda almashinuv mexanizmlariga tayangan bo'lib, bu holat ma'lumotlarning takrorlanishi va nomuvofiqligini keltirib chiqargan. Tahlillarga ko'ra, raqamli yagona ijtimoiy reyestr joriy etilgach, takroriy ro'yxatga olish holatlari taxminan 18–22 foizga qisqargan. Ma'lumotlar bazalari o'rtasidagi integratsiya darajasi oshishi natijasida ijtimoiy yordam oluvchilar bo'yicha ma'lumotlarni tekshirish va solishtirishga ketadigan vaqt o'rtacha 2,5 barobarga kamaygan.

Tizim darajasidagi yana bir muhim natija institutlararo muvofiqlikning yaxshilanishi bilan bog'liq. Raqamli platformalar orqali aholi identifikatsiyasi, soliq, bandlik va bank ma'lumotlarining integratsiyasi ijtimoiy yordam tayinlashda subyektiv qarorlar ulushini sezilarli kamaytirgan. Baholash natijalariga ko'ra, avtomatlashtirilgan tekshiruv mexanizmlarining joriy etilishi natijasida ijtimoiy yordam tayinlashda inson omiliga bog'liq xatoliklar ulushi 14–16 foizdan 6–8 foizgacha pasaygan.

Jarayon darajasidagi tahlillar ijtimoiy yordamlarni tayinlash va yetkazib berish tezkorligi sezilarli darajada oshganini ko'rsatdi. Raqamlashtirishdan oldingi davrda ijtimoiy yordam tayinlash jarayoni o'rtacha 25–30 ish kunini tashkil etgan bo'lsa,

raqamli ariza topshirish va avtomatlashtirilgan baholash mexanizmlari joriy etilgach, ushbu muddat 10–12 ish kunigacha qisqargan. Bu esa jarayon tezkorligini qariyb 2,5 barobar oshganini anglatadi.

G2P to'lovlar samaradorligi bo'yicha olingan natijalar ham ijobiy tendensiyalarni ko'rsatdi. Raqamli to'lov mexanizmlariga o'tish natijasida naqd shakldagi to'lovlar ulushi 60 foizdan 15–20 foizgacha kamaygan. Bank kartalari va elektron to'lov kanallari orqali amalga oshirilgan to'lovlar ulushi esa 80 foizdan oshgan. Natijada, bitta ijtimoiy to'lovni yetkazib berishga ketadigan tranzaksiya xarajatlari o'rtacha 30–35 foizga qisqargan. Shu bilan birga, to'lovlarning kechikishi bilan bog'liq murojaatlar soni tahlil davrida 40 foizga kamaygan.

Jarayon darajasida shaffoflik va nazorat mexanizmlarining kuchaygani ham qayd etildi. GRM mexanizmlari orqali kelib tushgan murojaatlarni ko'rib chiqish muddati raqamlashtirishdan oldin o'rtacha 15 kunni tashkil etgan bo'lsa, raqamli monitoring vositalari joriy etilgach, bu ko'rsatkich 6–7 kungacha qisqargan. Audit natijalari asosida aniqlangan moliyaviy va tashkiliy buzilishlar soni esa qariyb 25 foizga kamaygan.

Natija darajasidagi tahlillar raqamli ijtimoiy himoya tizimining qamrov va inklyuzivlik ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi. Baholash natijalariga ko'ra, ehtiyojmand aholining ijtimoiy yordam bilan qamrab olinishi darajasi 2020 yilga nisbatan 2024 yilga kelib 12–15 foiz punktga oshgan. Ayniqsa, qishloq joylarda yashovchi aholining qamrovi raqamli murojaat mexanizmlari va mahalla institutining raqamli platformalar bilan integratsiyasi hisobiga tezroq kengaygan.

Inklyuzivlik nuqtayi nazaridan tahlil qilinganda, ayollar va nogironligi bo'lgan shaxslar ulushining ijtimoiy yordam oluvchilar tarkibida ortgani kuzatildi. Masalan, ayollar ulushi 48 foizdan 55 foizgacha, nogironligi bo'lgan shaxslar ulushi esa 6 foizdan 9 foizgacha oshgan. Bu holat raqamli tizimlar orqali axborotga kirish imkoniyatlarining kengaygani va proaktiv yordam mexanizmlarining shakllanayotgani bilan izohlanadi.

Exclusion error, ya'ni ijtimoiy yordam olish huquqiga ega bo'la turib yordamdan chetda qolganlar ulushi tahlil davrida taxminan 20 foizdan 11–12 foizgacha qisqargan. Shu bilan birga, inclusion error, ya'ni yordamga muhtoj bo'lmagan shaxslarning tizimga kirib qolish holatlari ham 15 foizdan 7–8 foizgacha pasaygan. Ushbu natijalar raqamli ma'lumotlar integratsiyasi va avtomatlashtirilgan baholash mexanizmlarining targeting sifatini oshirganini ko'rsatadi.

Foydalanuvchi tajribasi bo'yicha o'tkazilgan so'rov natijalari ham raqamli ijtimoiy himoya tizimining ijobiy baholanganini ko'rsatadi. So'rovda qatnashgan respondentlarning qariyb 68 foizi ijtimoiy yordam olish jarayoni avvalgiga nisbatan ancha qulaylashganini, 22 foizi qisman yaxshilanganini, faqat 10 foizi sezilarli o'zgarish sezmaganini bildirgan. Qoniqish indeksining o'rtacha qiymati 5 ballik shkalada 3,1 dan 4,0 gacha oshgan.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi faqat bitta ko'rsatkich bilan emas, balki tizim, jarayon va natija darajalaridagi kompleks o'zgarishlar orqali namoyon bo'ladi. Taklif etilgan metodologiya ushbu o'zgarishlarni miqdoriy va sifat jihatdan aniqlash imkonini berib, raqamli ijtimoiy himoya tizimining real samaradorligini baholash uchun ishonchli ilmiy asos yaratadi.

МУХОКАМА

Ushbu tadqiqot doirasida olingan natijalar raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligi ko'p qirrali va murakkab hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish jarayoni ijtimoiy himoya tizimining barcha bo'g'inlariga bir xil darajada ta'sir ko'rsatmaydi, balki institutlararo muvofiqlik, ma'lumotlar sifati va boshqaruv mexanizmlarining yetukligiga bevosita bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli natijalarni talqin qilishda faqat texnologik omillar emas, balki institutsional va ijtimoiy omillarni ham hisobga olish zarur.

Birinchi navbatda tizim darajasidagi natijalar muhokama qilinadi. Yagona ijtimoiy reyestr va raqamli identifikatsiya mexanizmlarining joriy etilishi ma'lumotlar takrorlanishini qisqartirgan va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirgan bo'lsa-da, bu

jarayon avtomatik tarzda mukammal ishlashni ta'minlamaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, integratsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda samaradorlik sezilarli darajada oshgan, integratsiya sust bo'lgan hududlarda esa raqamli tizimlarning imkoniyatlari to'liq namoyon bo'lmagan. Bu holat Jahon banki tadqiqotlarida qayd etilgan "digital delivery chain bottlenecks" konsepsiyasini tasdiqlaydi, ya'ni zanjirning bir bo'g'inidagi uzilish umumiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Jarayon darajasidagi natijalar raqamli texnologiyalarning ijtimoiy yordamlarni yetkazib berish tezkorligini oshirishdagi muhim rolini ko'rsatadi. Ijtimoiy yordam tayinlash muddati qisqargani aholining tizimga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, muhokamalar shuni ko'rsatadiki, jarayonlarni to'liq avtomatlashtirish har doim ham ijtimoiy adolat nuqtayi nazaridan maqbul bo'lavermaydi. Ayrim murakkab ijtimoiy holatlarda inson omilining saqlanib qolishi zarur bo'lib, bu holat ILO tadqiqotlarida ta'kidlangan "human-in-the-loop" yondashuvining dolzarbligini ko'rsatadi. Demak, samaradorlikni oshirish bilan bir qatorda, qaror qabul qilishda moslashuvchanlik ham muhim ahamiyatga ega.

G2P to'lovlar samaradorligi bo'yicha olingan natijalar raqamli to'lov mexanizmlarining ijtimoiy himoya tizimidagi o'rnini yanada aniqroq ochib beradi. Tranzaksiya xarajatlarining qisqarishi va to'lovlar kechikishining kamayishi byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirgan. Biroq muhokama jarayonida aniqlanishicha, bank infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmagan hududlarda yoki raqamli moliyaviy savodxonlik past bo'lgan guruhlarda raqamli to'lovlar kutilgan darajada qulaylik yaratmagan. Bu holat raqamli inklyuzivlik masalasini samaradorlik bahosiga integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi.

Natija darajasidagi muhokamalar raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining qamrov va inklyuzivlik ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatganini tasdiqlaydi. Exclusion error va inclusion error ko'rsatkichlarining pasayishi targeting sifatining yaxshilanganini anglatadi. Biroq ayrim ijtimoiy guruhlar, xususan, internetga kirish imkoniyati cheklangan yoki raqamli ko'nikmalari past bo'lgan aholi qatlamlari uchun raqamli tizimlar qo'shimcha to'siqlar yaratishi mumkin. Bu holat UNICEF va ILO

tadqiqotlarida ko'rsatilgan raqamli tafovut muammosining dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanuvchi tajribasi bo'yicha natijalarni muhokama qilishda subyektiv baholashlar bilan bog'liq cheklovlar ham e'tiborga olinishi lozim. Qoniqish darajasining oshishi tizim samaradorligining muhim indikatori bo'lsa-da, u har doim ham ijtimoiy yordamlarning real ta'sirini to'liq aks ettirmaydi. Shu bois, foydalanuvchi tajribasi ko'rsatkichlarini miqdoriy natijalar bilan uyg'un holda tahlil qilish metodologik jihatdan muhim hisoblanadi.

Tadqiqot natijalarini xalqaro tajriba bilan solishtirganda, O'zbekiston sharoitida raqamli ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish trayektoriyasi umumiy global tendensiyalar bilan mos kelishini ko'rish mumkin. Biroq ayrim o'ziga xos xususiyatlar, xususan, mahalla institutining raqamli tizimlarga integratsiyasi va proaktiv yordam mexanizmlarining shakllanishi milliy modelning farqlanuvchi jihatlari sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat metodologiyani universal model sifatida emas, balki moslashuvchan va kontekstga bog'liq yondashuv sifatida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini oshirish faqat texnologik modernizatsiya bilan cheklanmasligi lozim. U institutsional islohotlar, kadrlar salohiyatini oshirish, raqamli savodxonlikni rivojlantirish va ijtimoiy inklyuzivlikni ta'minlash bilan uyg'un holda amalga oshirilgandagina barqaror natijalarga olib keladi. Taklif etilgan metodologiya ana shu murakkab o'zaro bog'liqliklarni tahlil qilish va ilmiy asoslangan siyosiy qarorlar ishlab chiqish uchun mustahkam asos yaratadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligini baholash masalasi ilmiy va amaliy jihatdan kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarning ijtimoiy himoya tizimiga joriy etilishi nafaqat texnik modernizatsiya, balki ijtimoiy siyosatning

mazmuni, boshqaruv mexanizmlari va institutlararo munosabatlarning qayta shakllanishini taqozo etadi. Shu bois raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini baholash jarayoni ham ko'p darajali va tizimli yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli ijtimoiy himoya samaradorligi tizim darajasida institutlararo integratsiya va ma'lumotlar sifati, jarayon darajasida ijtimoiy yordamlarni tayinlash va yetkazib berish tezkorligi hamda natija darajasida qamrov, inklyuzivlik va ijtimoiy ta'sir ko'rsatkichlari orqali namoyon bo'ladi. Taklif etilgan metodologiya ushbu uch darajani yagona mantiqiy model doirasida birlashtirib, samaradorlikni miqdoriy va sifat jihatdan baholash imkonini beradi.

Empirik tahlillar raqamli ijtimoiy himoya tizimlarining ma'muriy xarajatlarni qisqartirish, targeting aniqligini oshirish va ijtimoiy yordamlarni yetkazib berish tezkorligini ta'minlashda muhim ijobiy natijalar berganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, raqamli tafovut, moliyaviy va raqamli savodxonlik darajasi past bo'lgan guruhlarining tizimdan chetda qolish xavfi hamon dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Bu holat samaradorlikni baholashda inklyuzivlik va ijtimoiy adolat mezonlarini alohida e'tiborga olish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning muhim ilmiy natijalaridan biri raqamli ijtimoiy himoya samaradorligini faqat alohida texnologik elementlar orqali emas, balki "raqamli yetkazib berish zanjiri"ning uzluksiz ishlashi orqali baholash zarurligi asoslab berilganidadir. Ushbu yondashuv ijtimoiy himoya tizimidagi zaif bo'g'inlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha aniq yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

Amaliy jihatdan, taklif etilgan metodologiya O'zbekiston sharoitida raqamli ijtimoiy himoya tizimini baholash, uning samaradorligini oshirish va davlat ijtimoiy siyosatini takomillashtirishda qo'llanishi mumkin. Tadqiqot natijalari davlat boshqaruvi organlari, siyosat ishlab chiquvchilar va ilmiy tadqiqotchilar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yondashuvni kengroq empirik ma'lumotlar asosida sinovdan o'tkazish hamda raqamli ijtimoiy himoyaning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini baholash yo'nalishlarida tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Atkinson A.B. Inequality: What Can Be Done? Harvard University Press, 2015.
2. Barr N. Economics of the Welfare State. Oxford University Press, 2018.
3. Deaton A. The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality. Princeton University Press, 2013.
4. International Labour Organization. World Social Protection Report: Universal Social Protection for Sustainable Development. Geneva, 2017.
5. International Labour Organization. Digitalization and Social Protection: Opportunities and Challenges. Geneva, 2021.
6. Morduch J., Schneider R. The Financial Diaries: How American Families Cope in a World of Uncertainty. Princeton University Press, 2017.
7. OECD. Social Protection in the Digital Age: Challenges and Opportunities. Paris, 2019.
8. Ravallion M. The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy. Oxford University Press, 2016.
9. Sen A. Development as Freedom. Oxford University Press, 1999.
10. Stiglitz J.E. People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent. W.W. Norton & Company, 2020.
11. UNICEF. Social Protection Information Systems: A Technical Note. New York, 2019.
12. Komiljon o'g, A. M. R. (2025). OZBEKISTONDA IJTIMOYIY NAFAQALAR TIZIMINI RIVOJLANISHI. *Conferencea*, 1-8.
13. Aliyev, M. R. (2023). Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(9).
14. Ugli, A. M. K. (2023). COOPERATION WITH INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS: CURRENT STATE AND PROSPECTIVE

DIRECTIONS. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 3(02), 141-145.

15. Aliev, M. Practice of Pension and Material Assistance for Low-income Families: Problems and Their Solutions. *Economic Development and Analysis*, 2(2), 291-298.

16. Ma'ruf, A., & Tilovbek, S. (2024). THE ROLE OF SOCIAL SECURITY CONTRIBUTIONS IN PENSION PROVISION. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 4(05), 51-56.

17. UNICEF. Digital Social Protection and Inclusion: Guidance Note. New York, 2021.

18. World Bank. Digital Delivery Systems for Social Protection and Labor. Washington, DC, 2018.

19. World Bank. Social Registries for Social Assistance and Beyond: A Guidance Note and Assessment Tool. Washington, DC, 2020.

20. World Bank. Playbook on Digital Social Protection Delivery Systems. Washington, DC, 2022.

21. World Bank. Tax Revenue and Social Protection Systems: Strengthening Digital Governance. Washington, DC, 2023.

22. GIZ. Integrated Digital Social Protection Information Systems: Design and Implementation Approaches. Bonn, 2020.

23. European Commission. Digital Economy and Society Index (DESI) Report. Brussels, 2022.

24. United Nations Development Programme. Digital Transformation for Inclusive Social Protection. New York, 2021.

25. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026 yillarga mo'ljallangan". Toshkent, 2022.